

В. Загорський

СОЦІАЛЬНІ Й ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Проаналізовано теоретико-методологічні засади досліджень сталого розвитку та соціально-економічні і екологічні проблеми забезпечення сталого розвитку. Виконано критичний аналіз концепції сталого розвитку, визначено її роль у вирішенні сучасних завдань соціально-економічного розвитку, як основний напрям розвитку людської цивілізації у XXI ст. На основі сучасного системного аналізу запропоновано трактування поняття “економічна система”. Обґрунтовано положення, що процес переходу на принципи сталого розвитку повинен бути послідовним і керованим. Визначено головні передумови формування ідеї сталого розвитку, її зв’язок із класичною економічною наукою.

Ключові слова: розвиток, сталий розвиток, людина, суспільство, економічна система, соціальна підсистема, екологічна підсистема.

Аналіз становлення людської цивілізації свідчить, що розвиток завжди був самовідтворювальний, підтримуваний. Можна стверджувати, що підтримуючий розвиток – характерна риса всього історичного шляху становлення сучасної цивілізації. На сучасному етапі соціально-економічного розвитку проблема полягає не в тому, що сучасний розвиток людства може стати невідтримуваним, а в тому, як його підтримувати, якими саме шляхами. На сьогодні тенденція підтримуючого розвитку втілюється у концепції сталого розвитку, яка визнана основою стратегії взаємовідносин людини і суспільства, суспільства і природи. Унікальність сучасного етапу розвитку полягає в тому, що, на відміну від попередніх етапів розвитку цивілізації, які були поступовими, тривалими і, як правило, неусвідомленими, сучасний етап повинен бути повністю керованим процесом, що здійснюватиметься з настільки високою мірою передбачливості, яку тільки може забезпечити наука.

Проблемам сталого розвитку, розкриттю його змісту й визначенню шляхів досягнення присвячені праці І. Александрова, І. Ансоффа, В. Геєця, Б. Данилишина, В. Кравціва, О. Осауленка, Є. Хлобистова та інших ітчизняних і зарубіжних економістів. У своїх працях вони розробили підходи до забезпечення макроекономічної рівноваги, стійкого економічного зростання та державного регулювання цих процесів. Водночас, поза увагою учених залишаються питання, що пов’язані з необхідністю вдосконалення підходів досягнення соціальних і екологічних цілей сталого розвитку.

Метою статті є узагальнення теоретичних підходів до формування і реалізації завдань соціального і екологічного розвитку в контексті переходу функціонування економічної системи на принципи сталого розвитку.

Необхідно зазначити, що соціально-економічна думка ще у XVII – XVIII ст., на фундаментальній науковій основі реагувала на кризу у відносинах суспільства і природи, започатковану індустріальним етапом розвитку цивілізації. Таким чином, відбувався різноплановий пошук нових форм взаємодії соціуму і природи. П. Буагільбер, попередник відомої школи фізіократів, одним із перших проаналізував кризові явища соціально-

економічного розвитку. У своїй праці “Роздуми про природу багатства, грошей і податків” значне місце він приділив оцінці впливу типу взаємодії природи і суспільства на добробут народу. “Природа однаково любить всіх людей і хоче дати засоби до існування в рівній мірі” – пише він, наголошуючи на природній основі економічної діяльності. Аналізуючи досвід первісних племен, П. Буагільбер у досить негативному світлі аналізує досвід природокористування в Європі, роблячи висновок, що тривалий час на Земній кулі існувала простота, оскільки люди дотримувались законів природи і ступінь відхилення від цього становища був ступенем зростання загальної злиденності” [1]. На його думку, “Природа ревнива до цих процесів, мстить за загальний розлад тут же, як тільки зауважить, що нехтують її пізнанням, її мудрістю. Перший її намір – щоб всі люди жили відповідно до їх праці, чи відповідно праці їх предків. При цьому автор зазначає, що природа “... не звертає уваги ні на відмінності держав, ні на те, чи воюють вони одна з одною, лише б вони не оголошували війну їй (природі); якщо ж це відбудеться, навіть через чисте невігластво, вона не запізниться наказати за супротив її законам” [2].

Наступним етапом розробки ідеї стійкості розвитку стала теорія фізіократів, які вважали природу визначальним фактором економічної системи. На думку фізіократів, найбільш авторитетним представником яких був Ф. Кене, економіка країни та її добробут є залежними від відновлювальних природних ресурсів. “Тільки продукт, що дається землею, являє собою первісне багатство, дармове, що завжди відроджується” [3]. “Ніщо в дійсності не може приносити прибуток, крім води і землі” [4]. Багатство фізіократами трактувалось двоюко: по-перше, “реальне багатство” і, по-друге, “скрите”, “безплідне”. Актуальним для сучасного споживацького суспільства є таке визначення: “Тільки блага, необхідні для життя і для щорічного відтворення цих благ, є такими, до володіння якими необхідно змагати” [5]. Водночас гроші визнаються “допоміжним” і “безплідним” багатством. Фізіократи усвідомлювали залежність між запасами ресурсів, кількістю населення і добробутом народу. Ф. Кене вважав, що “... могутність держави становлять люди” [6]. На його думку, якщо “...людей виявляється відносно більше, то такий надлишок буде сприяти все більшому збідненню держави” [7]. Принцип рівноваги повинен дотримуватись і в сфері споживання. “Чим більше люди виробляють понад свого споживання, тим вони корисніші для держави, але чим більше люди тратять понад своїх прибутків чи споживають більше ніж потрібно корисної продукції, тим вони є більш обтяжливі для держави” [8].

Згодом економічна думка, на основі досягнень ринкової економіки, тривалий час розглядала проблему взаємодії “суспільство – природа” переважно як другорядну. Однією з головних причин такого підходу було те, що у своїй основі ця проблема має оціночний тип – вона пов’язана з поняттям добра і зла, справедливості, моралі, якості життя. Ці поняття класична економічна школа і її послідовники, а також більш пізніші напрямки економічної думки як важливі параметри в свої моделі не вводили [9].

Сталий розвиток – складна і об’ємна категорія, яка є основою певного способу бачення реальності і відображає новий етап розвитку соціальної підсистеми біосфери. Нині можна говорити лише про найбільш загальні теоретичні контури концепції, а не про завершену теорію сталого розвитку.

Цілком обгрунтованим є твердження, що головна ідея сталого розвитку співпадає з ідеєю концепції ноосфери В. Вернадського, що полягає у такому: людина є закономірним етапом еволюції живої матерії, головним призначенням якої є усунення стихійності розвитку біосфери і забезпечення переходу до еволюції, керованої розумом [10]. У

своїх працях В. Вернадський показав, що парадигма спонтанної поведінки людства, тобто шлях від одних помилок до інших, злетів і потрясінь, себе вичерпала. Людина піднялася в своєму розвитку вище від усього живого на планеті, але поки що не усвідомила своєї відповідальності за збереження біосфери і збереження людського роду. Метод спроб і помилок, що влаштував людство до кінця XVIII ст., на сьогодні став неприйнятний, оскільки швидкість змін умов існування людини, обумовлених бурхливим розвитком технічних систем, несумісна із швидкістю реакцій з боку соціальних систем. Формування сфери розуму в результаті переходу до сталого розвитку матиме глобальне спрямування. А це накладає на управлінський процес нові характеристики, особливістю яких є новий загальнопланетарний рівень.

Дослідження проблем сталого розвитку засвідчило, що перехід до цього типу розвитку можливий тільки в глобальному масштабі і цілком зрозуміло, що якщо кінцевою метою цього типу цивілізаційного процесу є сфера розуму, то вона повинна мати планетарне значення.

Загалом, вчення В. Вернадського про ноосферу можна звести до таких основних положень:

– виникнення розуму – закономірний результат, підготовлений всім ходом розвитку матерії;

– виникнення людського розуму – якісно новий етап еволюції живої матерії, перехід еволюції від біологічної фази до соціальної, духовної; переважання духовного початку над матеріальним в організації і функціонуванні біосфери;

– людина як носій розуму не пристосовується до середовища, як інші тварини, а змінює і підпорядковує його собі. У міру розвитку “планетаризації” людини її діяльність набуває глобального спрямування, охоплює життя в його “органічній цілісності” [11].

Перед суспільством нині постає кардинальне, надзвичайно історичної значимості завдання – визначити шляхи соціально-економічного розвитку до дійсного, а не уявного прогресу. Перехід до концепції сталого розвитку можна порівняти тільки з двома історичними подіями розвитку людської цивілізації: сільськогосподарською революцією в пізньому неоліті та промисловою революцією останніх двох століть.

До становлення концепції сталого розвитку призвели соціально-економічні й екологічні передумови, які назвемо нижче.

Панування “філософії споживання”. Протягом багатьох століть людство дотримувалось екстенсивного шляху розвитку, панували принципи: “людина – цар природи”, “споживання заради процвітання”. На нашу думку, саме нестримне розширення масштабів споживання є основою багатьох проблем сучасної цивілізації. Ідеологія насолоди споживанням (для позначення цього явища іноді використовується термін “консумеризм”) стала однією з основ сучасної цивілізації. За оцінками дослідницької організації Worldwatch Institute, приблизно 1,7 млрд жителів Землі нині належать до “споживчого класу”. За останні десятиліття відбувається безперервне зростання масштабів споживання в розвинених країнах, яке може бути назване революцією споживання. Сумарне особисте споживання товарів та послуг досягло в 2000 р. 20 трлн дол., перевищивши на 4,8 трлн дол. рівень 1960 р. (у цінах 1995 р.), при гігантських відмінностях, що характеризують ситуацію в окремих країнах. На 16 % населення Землі, що проживає в США і Західній Європі, припадає 60 % загального споживання, тоді як частка споживання однієї третини населення Землі в Південній Азії і Субсахарській Африці складає лише 3,2 %. На початку XXI ст. майже 2,8 млрд осіб

жили на рівні мінімального задоволення потреб (2 дол. у добу), а приблизно 1,2 млрд – на рівні екстремальної бідності (менше 1 дол. у добу). Чисельність класу споживачів (кількість осіб із рівнем річного прибутку понад 7 тис. дол. – цей рівень розглядається в Західній Європі як межа бідності) складала в 2002 р. 1,7 млрд осіб [12].

Панування ресурсоруйнуючих технологій. Визначалося пріоритетом економічної вигоди, економічного зростання та ілюзією невичерпності ресурсного потенціалу.

Неадекватність механізму ціноутворення на природні ресурси. Виникла ситуація, коли ціни на ресурси не відображають їх істинної вартості. Результатом такого способу господарювання стало виснаження ресурсного потенціалу й деградація природного середовища.

На нашу думку, ключовим моментом сталого розвитку є спроможність забезпечення умов розвитку людини як біологічного виду і як компоненти соціальної підсистеми. Людина виконує не тільки функції працівника, виробника, споживача, власника тощо, але і дві найважливіші системні функції, на яких рідко звертається увага, хоча саме вони утворюють специфіку її положення серед інших суб'єктів господарювання. По-перше, людина виконує функцію цілевизначення, тобто задає цілі суб'єктам господарювання, до яких вона нажежить як складова частина. По-друге, як носій суспільних потреб вона задає кожній економічній системі (від окремих підприємств до національної економіки) її функцію – задоволення конкретних потреб, зокрема у формі платоспроможного попиту.

Загалом, сталий розвиток можна трактувати як розвиток, що не спричиняє незворотної зміни середовища існування людини. З огляду на це, початковими постулатами інтерпретації принципу стійкого розвитку є такі:

– людство може існувати на планеті тільки у вузькому діапазоні параметрів біосфери – температури, вогкості, різноманітності живих видів;

– людина є природною складовою біосфери, вона з'явилась в результаті її еволюції і на неї розповсюджуються закони розвитку біосфери, які вона зобов'язана враховувати в своїй практичній діяльності.

Аналіз з позицій класичної економічної науки, витоків концепції сталого розвитку дозволяє стверджувати:

– концепція сталого розвитку не є окремим розділом економічної або екологічної теорії, вона комплексна і на нині належить до різних напрямів наукової і суспільно-політичної думки;

– концепція сталого розвитку не є якоюсь новою ідеєю організації або трансформації суспільства, її передумови формувались впродовж всього еволюційного шляху розвитку соціуму.

Якщо узагальнити проблематику, яка розглядається в межах концепції сталого розвитку, то можна виокремити чотири головні проблеми: криза глобального розвитку, протиріччя між розвитком природи і соціумом, соціальні протиріччя між багатими і бідними країнами, потреба в кардинальній зміні суспільного світогляду. Глобальна суть сталого розвитку обумовлює не тільки необхідність майже одночасного за історичними масштабами переходу держав до нової цивілізаційної парадигми, але і посилення інтеграційних тенденцій у світовому масштабі. Незважаючи на відмінності в рівнях соціально-економічного розвитку, етнічні, культурні та інші особливості всі держави планети повинні будуть долучитися до глобального процесу, який забезпечує виживання всього людства і збереження біосфери.

Аналіз розвитку світової економічної системи засвідчує, що глобальне економічне зростання в другому тисячолітті (1000 – 2000 рр.) відбувалося значно швидше, ніж у попередньому. Населення світу в другому тисячолітті збільшилося більш ніж у 20 разів, дохід на душу населення – більш ніж у 12 разів, а ВВП – майже у 280 разів. Порівнюючи з попереднім тисячоліттям, коли чисельність населення світу зросла менш ніж на 10 %, дохід на душу населення знизився, а світовий обсяг ВВП збільшився всього на 8 %, отримуємо цілком переконливі оцінки рівнів і темпів розвитку на користь другого тисячоліття. Упродовж другого тисячоліття людство пройшло три характерні етапи в своєму економічному розвитку: середні століття, 1000 – 1500 рр., коли приріст світового ВВП на душу населення складав 0,05 % у рік; епоху перед формуванням капіталізму, 1500 – 1820 рр., коли приріст збільшився до 0,07 % у рік; і епоху капіталізму, 1820 р. до сьогодні, коли приріст ВВП на душу населення досяг 1,17 % у рік. Приріст населення збільшувався, відповідно, на 0,09 % у рік в 1000 – 1500 рр.; на 0,28 % у 1500 – 1820 рр., і на 0,96 % у 1820 – 2000 рр. При однозначному прискоренні у всьому світі темпи приросту в різних його частинах були далеко не однакові, нарощувалися, а не скорочувалися розриви в доходах різних груп населення, більшості діставалося небагато (іноді просто крихти), тоді як незначній меншості – необґрунтовано дуже багато [13, 14].

Незважаючи на наявні проблеми розвитку, показники економічної діяльності менш розвинутих країн у другій половині ХХ ст. однозначно свідчать про наявність прогресивного соціального розвитку:

– упродовж другої половини ХХ ст. середня тривалість життя зросла більш ніж на третину – тривалість життя у 30 розвинутих країнах тепер становить понад 70 років;

– за останні три десятиліття ХХ ст. кількість населення, що має доступ до чистої води, майже подвоїлася – із 36% до майже 70%;

Наприкінці ХХ ст. контингент учнів початкових шкіл зріс майже на дві третини – із 48% до 77%;

– незважаючи на швидке зростання населення, виробництво їжі на одну особу за останнє десятиліття зросло приблизно на 20%;

– упродовж 1960 – 2000 рр. реальний дохід на одну особу в країнах, що розвиваються, щорічно зростав приблизно на 3,5%;

– упродовж другої половини ХХ ст. коефіцієнт дитячої смертності зменшився більше, ніж на половину – зі 150 смертей на тисячу народжених до 70 смертей [15].

На основі вищенаведеного можна стверджувати, що формування сучасного соціуму відбувалося на фоні постійного неспадного розвитку, який, певною мірою, можна трактувати і як сталий. Окрім того, цей розвиток супроводжувався проблемами, які є характерними для сучасного етапу розвитку людства.

У методологічному контексті дослідження проблем сталого соціально-економічного розвитку обумовлює необхідність розглядати економіку як складну природно-антропогенну систему. В економічній літературі існує декілька підходів до визначення поняття “економічна система”. Всю різноманітність позицій із цього питання можна розділити на декілька груп.

Перша з них вважає, що економічна система – це сукупність економічних суб’єктів. *Друга* розглядає економічну систему як упорядковану систему зв’язку між виробниками і споживачами матеріальних і нематеріальних благ або як взаємозв’язок і взаємозалежність видів праці на основі критерію економії часу. *Третя* традиційно визначає економічну систему як систему виробництва, розподілу, обміну і споживання.

Четверта – найбільш численна група – розглядає економічну систему як сукупність економічних процесів, які пов’язані з розподілом обмежених ресурсів.

Узагальнюючи існуючі підходи щодо трактування поняття “економічна система”, можна прийняти таке визначення: *економічна система – це просторово і часово обумовлена сукупність природних і соціальних компонентів, у процесі взаємодії яких відбувається виробництво, розподіл і споживання матеріальних благ.*

Будь-яка економічна система припускає певний рівень розвитку суспільного виробництва, тому зазвичай вона характеризується в двох аспектах:

– техніко-технологічний – виражає відносини “людина – природа”, тобто припускає ті відносини, які позначаються категорією “продуктивні сили”;

– соціально-економічний – виражає відносини між людьми, включає ті відносини, які позначаються категорією “виробничі відносини”.

Саме в межах економічної системи відбувається експлуатація екологічного потенціалу природних систем, який, як правило, не входить в категорію природокористування. Водночас чисте повітря, вода, продукти харчування – це такий же дефіцитний природний ресурс, як і інші. Його джерелом є здатність природи до самовідновлення – чим більшим потенціалом стійкості володіють екосистеми, тим більше чистого повітря, води, їжі дістанеться врешті-решт людині.

У контексті переходу на принципи сталого розвитку найважливішим є формування механізму забезпечення стійкості економічної системи на основі прогнозування майбутніх змін і розробка на цій основі заходів для мінімізації негативних соціальних та екологічних наслідків цих змін чи механізмів їх компенсації. Тут можна сформулювати основну ідею, яка мусить бути основою сталого розвитку, – передбачуваність. З передбачуваністю пов’язана можливість керувати системними процесами з метою мінімізації негативних наслідків функціонування економічної системи для природних процесів.

Досить по-різному інтерпретується стійкість серед інститутів соціальної підсистеми. Так, політична стабільність асоціюється (і досить часто ототожнюється) зі збереженням влади в тих, у кого вона в певний момент зосереджується; у сфері бізнесу – економічно стабільним вважається будь-яке підприємство, прибутки якого безперервно збільшуються. Але таке трактування стабільності спричиняє виникнення одного і того ж питання: чому в світі, в якому дедалі більше грошей, одночасно не зменшується кількість соціальних проблем, кількість соціальних конфліктів. Якщо про стійкість технічної системи можна стверджувати однозначно, аналізуючи диференціальні рівняння, що характеризують поведінку системи, то скласти диференціальні рівняння функціонування соціальної системи досить проблематично. Тому висновок про стійкість або нестійкість таких систем можна робити тільки з певною ймовірністю. Вирішальним у встановленні показника стійкості для цього класу систем можна вважати визначення ймовірності відхилення реальної траєкторії від траєкторії мети в кожній точці траєкторії, тобто визначення закону розподілу цих відхилень. Принциповим у переході від розгляду виробничо-технологічної системи до розгляду соціальної системи є те, що в соціумі відхилення реальних траєкторій розвитку від траєкторії мети відбуваються випадково, а отримати точну інформацію про ці відхилення неможливо.

Дж. Хікс зазначав, що сталим можна вважати економічний розвиток, при якому можна трактувати дохід людини як максимальну вартість, яку вона може споживати протягом тижня з такою умовою, що в кінці тижня матиме ті ж можливості, що і на

початку. Таким чином, коли людина береже свої доходи, то планує жити краще в майбутньому, коли вона живе понад свої доходи, то вона планує жити гірше [16].

Для забезпечення сталого розвитку важливими є структура і тип взаємодії інститутів, які є рушійною силою будь-якої економічної системи. Економіка загалом є сукупністю певних інститутів, кожен із яких вирішує проблему раціонального господарювання, що стоїть перед ним. Враховуючи системний підхід, суть соціально-економічних інститутів виявляється у таких їхніх функціях:

– економічні інститути виконують інтегруючу функцію, сприяючи реалізації індивідів як суб'єктів суспільного виробництва та істотно полегшуючи налагодження економічних зв'язків, забезпечуючи економію на трансакційних витратах;

– інформаційна функція економічних інститутів полягає у накопиченні, селекції і передачі інформації в просторі та в часі. Виконуючи інформаційну функцію, економічні інститути забезпечують безперервність суспільного виробництва;

– регулююча функція: соціально-економічні інститути спрямовують діяльність економічних суб'єктів у русло, найбільш корисне економіці загалом, і намагаються припинити діяльність суб'єктів, які спричиняють негативні наслідки;

– негентропійна функція виявляється у забезпеченні стійкості, підвищенні рівня організованості національної економіки, спроможності до певної міри нейтралізувати флуктуації, які виникають у процесі економічної діяльності [17].

Вирішення екологічних проблем сталого розвитку обумовлює розробку ефективної екологічної політики, при формуванні якої необхідно брати до уваги певні концептуальні положення [18]. *По-перше*, природні ресурси планети є обмеженими, а кількість народонаселення і його потреби постійно зростають. Швидкі темпи зростання населення і урбанізації призводять до загострення відносин суспільства з природою та поглиблення екологічної кризи майже в усіх регіонах планети. Суть природокористування на сучасному етапі підриває базу для задоволення потреб майбутніх поколінь. *По-друге*, у процесі еволюції людської цивілізації та розвитку матеріального виробництва виник і функціонує всезростаючий антропогенний обмін речовин і енергії між людиною й навколишнім природним середовищем, який є відкритим, незамкнутим. Не тільки у контексті функціонування екосистем, але й функціонування соціальних, виробничих систем він є нераціональним, недосконалим і природоруйнуючим, оскільки зі збільшенням народонаселення, обсягів суспільного виробництва природа не спроможна нейтралізувати та утилізувати виробничі та невиробничі відходи. Накопичення різного роду відходів порушують екологічну рівновагу в біосфері, погіршують природні умови життя людей. *По-третє*, зростають та дедалі загострюються політичні, національні та соціально-економічні суперечності й протистояння між різними народами й країнами стосовно використання ресурсів біосфери внаслідок нерівномірності їх розвитку, намагання одних держав "жити" внаслідок пограбування природи та населення інших країн. В останні два – три десятиліття прискорилися процеси поглиблення диференціації життєвих рівнів людей як у розвинених країнах, так і у тих, що розвиваються, а також прогресуюче збільшення розриву між ними. Уже невдовзі це спричинить непередбачувані глобальні й регіональні, суспільні та міжнародні конфлікти й катаклізми.

Багато дослідників зазначають, що в концепції сталого розвитку перетинаються знання всіх основних галузей науки. Насамперед авторами виділяється філософсько-світоглядна частина – погляди і прогнози на майбутній тип взаємодії суспільства і природи. На їх думку, концепція сталого розвитку – це форма прогнозування майбутнього, в якій

поєднані риси утопії і реальних можливостей, ймовірність здійснення якої поки що є достатньо малою. Щодо соціоприродного підходу, то ідея стійкого розвитку інтегрує в собі соціально-економічні та екологічні показники розвитку соціальних систем. Водночас майбутня суть взаємодії соціуму і природи має набути ноосферно-коеволуційного спрямування. У перспективі за допомогою нових інформаційних технологій очікується становлення глобального ноосферного інтелекту, що реалізує керований соціоприродний розвиток на основі балансу соціальних потреб і біосферних можливостей.

Більшість авторів визнають необхідність випереджуючої трансформації всіх видів людської діяльності з метою приведення її у відповідність до можливостей біосфери і головних потреб прийдешніх поколінь, що забезпечить тривалу стійкість цивілізаційного розвитку. Вважається, що висока швидкість технологічної еволюції може сприяти виходу з екологічної кризи, якщо технологічний фактор виявиться коеволуційним фактором. Майбутні технології повинні забезпечити такі масштаби використання продукції біосфери, які не виходять межі екологічної місткості планети. Ці межі повинні “вписуватись” в 1% біопродукції всієї біосфери з урахуванням специфіки певних екосистем [19].

Жоден соціум ніде і ніколи не існує поза прив’язкою його до певної території, яка визначає екологічні чинники функціонування соціуму. Соціум завжди так чи інакше організований, причому його організація складалася неодмінно для виконання певної діяльності, хоча надалі набувала відому автономність від того, заради чого створювалася. Діяльність неминує пов’язана з певним часом і простором, а отже, і сама організація соціуму для такої діяльності, і форми, і структури цієї організації також пов’язані з цією територією і її особливостями. Ефективність соціальної підсистеми оцінюється такими показниками, як: тривалість життя населення; ВРП на душу населення, рівень безробіття; рівень інфляції (індекс споживчих цін); рівень захворюваності. Результати функціонування екологічної підсистеми оцінюються такими показниками: рівнем забруднення навколишнього середовища в розрахунку на одного жителя; кількістю вловлених і знешкоджених забруднюючих речовин на очисних спорудах тощо.

Головною метою сталого розвитку економічної системи повинно стати збереження соціально-економічного балансу, спрямованого на забезпечення основних потреб населення і екологічного балансу, орієнтованого на розвиток і збереження навколишнього природного середовища людини під дією інституційних систем регулювання взаємодії соціальних і екологічних чинників, життєдіяльності людини як біосоціальної істоти.

Список використаної літератури

1. Баугильбер П. Рассуждения о природе богатства, денег и налогов // Червонная Т. М. Из истории экономической мысли Франции XVII – XVIII века. Горький, 1973. С. 5.
2. Там же. С. 24; 28.
3. Кенэ Ф. Избранные экономические произведения / [пер. с франц. : А. В. Горбунов, Ф. Р. Каплун, Л.А. Фейгина]. М. : Соцэкгиз, 1960. С. 224.
4. Там же. С. 533.
5. Там же. С. 378.
6. Там же. С. 145.

7. Там же. С. 218.
8. Там же. С. 188.
9. Милль Д. Ст. Основы политической экономии и некоторые аспекты ее применения к социальной философии : в 3 т. Т. 1 – 3. М. : Прогресс, 1980. С. 253.
10. Вернадський В. Декілька слів про ноосферу // Хроніка. 2004. Вип. 57/58. С. 485—495.
11. Там само. С. 485—495.
12. Кондратьев К. Я., Крапивин В. Ф. Современное общество потребления и его экологические ограничения // Энергия. 2005. № 10. С. 60—66.
13. Мировая экономика в XX веке: потрясающие достижения и серьезные проблемы // Мировая экономика и международные отношения. 2001. № 1. С. 3—15.
14. Мировая экономика: глобальные тенденции за 100 лет / [под ред. И. С. Королева]. М. : ЭкономистЪ, 2003. 604 с.
15. Тодаро М. П. Экономическое развитие / [пер. с англ. ; под ред. С. М. Яковлева, Л. З. Зевина]. М. : Экономический факультет МГУ, ЮНИТИ, 1977. С. 64.
16. Хикс Дж. Р. Стоимость и капитал. М. : Прогресс, 1993. 443 с.
17. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. М. : Фонд экономической книги “Начала”, 1997. 180 с.
18. Кравців В. С. Регіональна екологічна політика в Україні (теорія формування, методи реалізації) / НАН України. Інститут регіональних досліджень. Львів, 2007. 336 с.
19. Горшков В. Г. Физические и биологические основы устойчивости жизни. М. : ВИНТИ, 1995. XXVIII. 472 с.

Стаття надійшла до редакції 19.06.2018

Схвалена до друку редколегією 25.06.2018

V. Zahorskyi

SOCIAL AND ECOLOGICAL ASPECTS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF ECONOMIC SYSTEMS

This article analyzes theoretical and methodological grounds of the research on sustainable development and socio-economic and ecological problems of ensuring sustainable development. The critical analysis of the concept of sustainable development and its role in solving modern tasks of socio-economic development, as the main direction for the development of human civilization in the XXI c., has been made. On the basis of modern systems analysis, the interpretation of the concept of “economic system” is offered. The statement that the transition to the principles of sustainable development should be consisted and guided is substantiated. The main preconditions for the formation of sustainable development idea and its connection with classical economic science are determined.

Key words: development, sustainable development, man, society, economic system, social subsystem, ecological subsystem.